

*dr Ana BATRIĆEVIĆ,
viši naučni saradnik*
Institut za kriminološka
i sociološka istraživanja*

*Pregledni rad
UDK: 343.261-052-056.83:343.8(497.11)“2013/2017”
613.83-056.83:615.85(450)
Primljeno: 15.8.2019.*

ŽIVOTINJE I TRETMAN PREŠTUPNIKA ZAVISNIH OD OPOJNIH DROGA: DOMAŠAJ, PERSPEKTIVE I ITALIJANSKO ISKUSTVO**

Rastući broj zavisnika od opojnih droga i razorne posledice ovog zdravstvenog, socijalnog i kriminalnog fenomena nameće potrebu za iznalaženjem najefikasnijih načina za njihovo lečenje i socijalnu reintegraciju. U slučajevima kada je zavisniku izrečena kazna zatvora i/ili medicinska mera bezbednosti javljaju se dodatni izazovi i problemi. Dosađajna praksa terapije uz pomoć životinja (konja i pasa) kao dodatka lečenju bolesti, psihičkih poremećaja i poremećaja ponašanja ukazuje da taj inovativni metod može biti delotvoran i u procesu lečenja prestupnika zavisnih od opojnih droga. Imajući to u vidu, autor analizira postojeće izazove lečenja zavisnika, sa fokusom na one koji spadaju u zatvorsku populaciju, modalitete državne reakcije na ovaj fenomen, kao i mogućnosti i perspektive uključivanja životinja u njihovu terapiju. Posebnu pažnju autor posvećuje italijanskom rešenju koje razmatra kao primer dobre prakse uključivanja životinja u tretman prestupnika zavisnih od opojnih droga i mogući uzor za domaće zakonodavstvo i praksu.

Ključne reči: droga, zavisnost, tretman, terapija, zatvor, životinje

* e-mail: a.batricevic@yahoo.com

** Rad predstavlja rezultat na projektu „Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije“ (47011), koji je finansiran od strane Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

1. Uvod – zavisnost od opojnih droga i njene posledice

U naučnoj i stručnoj literaturi do sada nije postignuta saglasnost u pogledu definisanja fenomena uzimanja droga (Nikolić-Ristanović, Konstantinović-Vilić: 2018: 378). Pojmovi poput „narkomanije“, „toksikomanije“, „adikcije“, „habituacije“, „zavisnosti“, „uzimanja“, „korišćenja“, „upotrebe“, „zloupotrebe“, „pogrešne upotrebe“, ali i kolokvijalni izrazi kao što su „uživanje“, „džank“, „primljenost“ i „navučenost“, predmet su brojnih teorijskih rasprava, pri čemu njihovi vrednosno-moralistički sadržaji i šire ideološke zamisli iz kojih su proistekli i dalje ostaju sporni (Radulović, 2003:2).

Definicija Svetske zdravstvene organizacije određuje narkomaniju kao stanje bilo periodične bilo hronične intoksikacije, koje je štetno ne samo za pojedinca, već i za društvo, a do kojeg se dolazi ponovljenim konzumiranjem droge – bilo prirodne bilo sintetičke (Nikolić-Ristanović, Konstantinović-Vilić: 2018: 378). Svetska zdravstvena organizacija proglasila je narkomaniju za bolest 1957. godine, pri čemu je naročito istakla razarajuće posledice koje ta pojava proizvodi u odnosu na zdravstveno stanje, porodicu, profesionalni i socijalni život ljudi (Ilić, 2017: 15). Za isti fenomen se pored termina „narkomanija“, između ostalog, koristi i termin „zavisnost od droge“, koji se odnosi na stanje psihičke i/ili fizičke zavisnosti od droge, koje se stvara kod osobe koja uzima drogu, bilo periodično bilo stalno (Nikolić-Ristanović, Konstantinović-Vilić: 2018: 378–379). Budući da se danas smatraju nejasnim, nepreciznim, netačnim, ali i vrednosno obojenim, pojmovi „narkomanija“ i „narkoman“ već nekoliko decenija unazad nisu zastupljeni u inostranoj naučnoj literaturi (Radulović, 2003: 3). Ipak, važeći Krivični zakonik Republike Srbije¹ (u daljem tekstu: KZRS), regulišući u članu 83. medicinsku meru bezbednosti koja se primenjuje u odnosu na učinioce krivičnih dela koji su zavisni od opojnih droga, upravo koristi izraz „obavezno lečenje narkomana“, tako da je on u domaćem pravnom sistemu, kao i naučnoj i stručnoj literaturi još uvek zastupljen.

Procenjuje se da se broj zavisnika od opojnih droga drastično povećao poslednjih godina, te da on danas prelazi 29 miliona (United Nations Office on Drugs and Crime, 2016: 1). Navedeni podatak izaziva zabrinutost ne samo zbog zdravstvenih, već i zbog bezbednosnih rizika. Naime, iako sama zavisnost od opojnih droga nije inkriminisana kao krivično delo, ona je u bliskoj vezi sa različitim oblicima kriminaliteta (Nikolić-Ristanović, Konstantinović-Vilić: 2018: 379; Kljajević, 2017: 230). Štaviše, uživanje droge smatra se faktorom koji, bilo direktno, bilo indirektno dovodi do kriminalnog i socijalno-patološkog ispolja-

1 Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.

vanja (Jovanović *et al.*: 2015: 119). Kao složen socijalni fenomen, narkomanija ima i svoj kriminološki aspekt (Ivanović, 2012: 193). Pojedini autori čak ističu da je ovaj oblik zavisnosti neraskidivo povezan sa kriminalitetom, naglašavajući da kriminalitet onih zavisnika od opojnih droga koji istovremeno spadaju u psihopate u ima veoma veliki udeo u ukupnom kriminalitetu (Radulović, 2013:128).

Posredna veza između zavisnosti od opojnih droga i kriminaliteta počiva na okolnosti da mnogi zavisnici potiču iz „kriminalnih sredina“ i da su i pre nego što su postali zavisni ispoljavali sklonost ka kriminalnom ponašanju, dok neposredna dolazi do izražaja u slučajevima činjenja krivičnih dela vezanih za nezakonitu proizvodnju, posedovanje, krijumčarenje i prodaju droge, ali i krivičnih dela učinjenih od strane zavisnika bilo pod dejstvom droga, bilo sa motivom da istu pribave (Nikolić-Ristanović, Konstantinović-Vilić: 2018: 379–380). Zavisnost od opojnih droga često je okidač za vršenje krivičnih dela sa elementima nasilja, a procenjuje se da je učestalost ispoljavanja nasilja u tom kontekstu najzastupljenija prilikom nezakonitog stavljanja u promet opojnih droga (što potvrđuje primer Latinske Amerike) (United Nations Office on Drugs and Crime, 2016: 195). Najučestaliji vidovi kriminalnog ispoljavanja zavisnika povezani su sa nabavljanjem droge, ali i komunikacijom sa preprodavcima, koji se, agresivno i nasilnički ponašaju da bi istu naplatili. Tako oni u nameri da pribave novac za kupovinu droge često čine teške krađe, krađe, falsifikuju recepte, preprodaju drogu itd. (Nikolić-Ristanović, Konstantinović-Vilić: 2018: 380).

2. Državna reakcija na kriminalitet zavisnika od opojnih droga

Imajući u vidu da uživanje opojnih droga postaje masovni fenomen, te da su mladi najranjiviji i najizloženiji svim rizicima koje taj fenomen sa sobom nosi, razumljivo je da se danas narkomanije smatra jednim od najvećih društvenih problema koji zahteva brigu šire zajednice (Ivanović, 2012: 199). U tom smislu, iznalaženje efikasnog pristupa kontroli upotrebe opojnih droga po svom značaju prevazilazi okvire tekuće politike i predstavlja integralni deo šireg pojma nadzora i disciplinovanja građana (Radulović, 2008: 226). Ovakav vid kontrole obuhvata pre svega pravno regulisanje proizvodnje, ali i distribucije, zatim prometa a, u određenim slučajevima i potrošnje psihoaktivnih supstanci, kao i suzbijanje, sprečavanje i neposredno kažnjavanje lica koja krše relevantne propise i, konačno, lečenje zavisnika, odnosno njihovu rehabilitaciju, resocijalizaciju i socijalnu reintegraciju (Radulović, 2008: 226). U skladu sa tim, može se konstatovati da u Evropi gotovo i ne postoji krivičnopravni sistem koji ne propisuje mere bezbed-

nosti namenjene učiniocima krivičnih dela zavisnim od opojnih droga, te da se zakonodavstva mahom razlikuju u zavisnosti od toga kako ove mere nazivaju i klasifikuju (Drakić, 2008:615).

Prema KZRS, licu koje je učinilo krivično delo usled zavisnosti od upotrebe opojnih droga i kod kojeg postoji ozbiljna opasnost da će usled ove zavisnosti i dalje da vrši krivična dela, sud izriče medicinsku meru bezbednosti obaveznog lečenja narkomana (član 83. stav 1. KZRS). Dakle, za izricanje ove mere bezbednosti potrebno je da je krivično delo učinjeno usled zavisnosti od upotrebe opojnih droga (Stojanović, 2016: 340). Pri tome se, međutim, ne zahteva da je učinilac u vreme izvršenja krivičnog dela bio pod uticajem droge, jer, ukoliko bi delo bilo učinjeno u stanju neuračunljivosti usled upotrebe droga, ne bi ni postojala mogućnost primene ove mere bezbednosti već bi u obzir došla samo primena mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi (član 81. KZRS) ili obaveznog psihijatrijskog lečenja na slobodi (član 82. KZRS) (*Ibid.*).

Obavezno lečenje narkomana, može se izreći ako je učiniocu izrečena kazna, uslovna osuda, sudska opomena ili ukoliko je učinilac oslobođen od kazne (član 80. stav 4. KZRS) (Više o odnosu kazni i mera bezbednosti: Kiurski, 2011: 525–540). Ova mera bezbednosti izvršava se u zavodu za izvršenje kazne ili u odgovarajućoj zdravstvenoj ili drugoj specijalizovanoj ustanovi, a njeno trajanje zavisi od postojanja potrebe za lečenjem, s tim što ne može biti duže od tri godine (član 83. stav 2. KZRS). Prema Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija² (u daljem tekstu: ZIKS), za izvršenje mere bezbednosti obaveznog lečenja narkomana nadležna je Specijalna zatvorska bolnica (član 13. ZIKS, član 29. Pravilnik o upućivanju osuđenih, prekršajno kažnjenih i pritvorenih lica u zavode za izvršenje krivičnih sankcija³, član 3. stav 1. tačka 2. Pravilnik o kućnom redu specijalne zatvorske bolnice⁴).

U situaciji kada je mera bezbednosti obaveznog lečenja narkomana izrečena uz kaznu zatvora, ona može trajati duže od vremena izrečene kazne, međutim njeno ukupno trajanje ne može prelaziti period od tri godine (član 83. stav 3. KZRS). Tada se, posle izvršene mere obaveznog lečenja narkomana, lice prema kome je navedena mera izvršena, upućuje na izvršenje ostatka kazne zatvora (član 207. ZIKS). Pri tome se vreme provedeno u ustanovi za lečenje uračunava u kaznu zatvora (član 83. stav 4. KZRS). Ukoliko je ova mera učiniocu izrečena uz novčanu kaznu, uslovnu osudu, sudsku opomenu ili oslobođenje od kazne, ona se izvršava na slobodi i opet ne može trajati duže od tri godine (član 83. stav 5. KZRS). Ali,

2 Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, *Službeni glasnik RS*, br. 55/2014 i 35/2019.

3 Pravilnik o upućivanju osuđenih, prekršajno kažnjenih i pritvorenih lica u zavode za izvršenje krivičnih sankcija, *Službeni glasnik RS*, br. 31/2015.

4 Pravilnik o kućnom redu Specijalne zatvorske bolnice, *Službeni glasnik RS*, br. 145/2014.

ako se učinilac, bez opravdanih razloga, ne podvrgne lečenju na slobodi ili lečenje samovoljno napusti, sud određuje da se mera prinudno izvrši u odgovarajućoj zdravstvenoj ili drugoj specijalizovanoj ustanovi (član 83. stav 6. KZRS).

Mnoštvo otvorenih pitanja u vezi sa merama bezbednosti, uključujući i obavezno lečenje narkomana, koja izazivaju opravdanu zabrinutost kako naučne tako i stručne, ali šire javnosti, podstaklo je Institut za kriminološka i sociološka istraživanja da u saradnji sa Misijom OEBS u Srbiji, sprovede istraživanje o primeni mera bezbednosti medicinskog karaktera u periodu od 2013. do 2017. godine. Istraživanjem su obuhvaćene sledeće ustanove: Specijalna zatvorska bolnica u Beogradu, Specijalna bolnica za psihijatrijske bolesti „Dr Slavoljub Bakalović“ u Vršcu, Specijalna bolnica za psihijatrijske bolesti „Sveti Vračevi“ u Novom Kneževcu i Specijalna bolnica za psihijatrijske bolesti u Gornjoj Toponici (Međedović *et al.*, 2019: 7). Podaci prikupljeni za ukupno 3745 lica prema kojima je u periodu između 2013. i 2017. godine primenjena neka od mera bezbednosti medicinskog karaktera pokazali su da je među njima najviše upravo onih prema kojima je primenjena mera bezbednosti obaveznog lečenja narkomana – čak 1652 lica, što iznosi 44,1% od ukupnog broja ispitanika obuhvaćenih ovim istraživanjem (Međedović *et al.*, 2019: 11).

Neovisno od toga da li je neko lice otpočelo sa izdržavanjem kazne zatvora ili mere bezbednosti kao zavisnik od opojnih droga ili je otpočelo sa zloupotrebom opojnih droga tokom boravka u ustanovi za izvršenje krivičnih sankcija, zavisnost od upotrebe opojnih droga među osuđeničkom populacijom predstavlja poseban izazov. Naime, procenjuje se da među zatvorenicima postoji veći procenat zavisnika od opojnih droga nego u opštoj populaciji, kao i da se njihov broj konstantno povećava (United Nations Office on Drugs and Crime, 2008: 11). Čini se da takva situacija izaziva opravdanu zabrinutost stručnjaka i šire javnosti i nameće potrebu za iznalaženjem inovativnih pristupa njihovoj terapiji, resocijalizaciji i socijalnoj reintegraciji.

3. Mogućnosti uključivanja životinja u tretman prestupnika zavisnih od opojnih droga

Nakon detoksikacije i višenedeljne terapije blokatorima ili metadonom, lečeni zavisnici od opojnih droga po pravilu se suočavaju sa mnogobrojnim problemima proizašlim iz dugotrajne socijalne izolacije (Tojaga, 2018: 42). Zbog toga je izuzetno važno u odnosu na njih primeniti ranu socijalnu rehabilitaciju, koja za glavni cilj ima rekonstrukciju i restituciju ličnosti koja je bila izmenjena usled zavisnosti, kako bi se omogućio što brži i celishodniji povratak u zajednicu (*Ibid.*). Pri tome treba imati u vidu da se razvoj zdravih mehanizama adaptacije

kod ove grupe korisnika najuspešnije može razviti putem višemesečnog psihoterapijskog rada u sklopu terapijskih zajednica odeljenja, odnosno velikih i malih psiho-socio-terapijskih grupa (*Ibid.*). Navedeno se odnosi kako na zavisnike od opojnih droga koji pripadaju opštoj populaciji tako i na one koji su lišeni slobode, s tim što se u zatvorskom okruženju pojavljuju i neki dodatni izazovi.

Procenjuje se da se broj osuđenih lica koja su zavisna od opojnih droga kreće u rasponu od jedne petine do dve trećine od ukupne populacije osuđenih, a načini zloupotrebe opojnih droga unutar zatvora ne razlikuju se od onih koji su zastupljeni na slobodi (Kljajević, 2017: 224). Zloupotreba droga od strane osuđenih lica može dovesti do eskalacije nasilja, rasta troškova zavoda, ozbiljnih problema na psihološkom planu (anksioznost, depresija), povećanja rizika od širenja bolesti poput hepatitisa C i HIV-a usled zajedničkog korišćenja pribora za injektiranje droge i do povećanja stope smrtnosti usled predoziranja ili samoubistava (Kljajević, 2017: 233). Imajući to u vidu, jasno je koliko je tretman osuđenih lica sa problemom zavisnosti značajan: on smanjuje verovatnoću pojave prethodno nabrojanih problema, ali i umanjuje rizik od predoziranja odmah nakon napuštanja ustanove, i nemogućnosti zaposlenja ovih lica po izlasku na slobodu (Kljajević, 2017: 238). Kao i kod ostalih zavisnika od droga, terapijske zajednice su se i kod zatvorske populacije pokazale kao najuspešnije terapijsko sredstvo, budući da obezbeđuju tretman koji je intenzivan i visoko strukturiran, a koji se realizuje u prosocijalnom okruženju sačinjenom od tretmanskog osoblja i bivših zavisnika. (Kljajević, 2017: 240). Pri tome se terapijskom zajednicom kao terapijskim sredstvom nastoji uticati na one stavove, percepcije i modalitete ponašanja koji su u vezi sa zloupotrebom opojnih droga, a pomoću pristupa koji počivaju na različitim kognitivno-bihevioralnim tehnikama (*Ibid.*). U datom kontekstu, čini se da ne postoje prepreke da se u tretman zavisnika, bilo da je reč o onima koji ne spadaju u prestupnike, bilo da se radi o onima kojima je rečena mera bezbednosti obaveznog lečenja narkomana ili kazna zatvora, uključe i neke inovativne metode, uključujući i takozvanu terapiju uz pomoć životinja, koja u svetu dobija sve širu afirmaciju.

Terapija uz pomoć životinja (*Animal Assisted Therapy*) predstavlja jednu vrstu dodatka terapiji koji ima za cilj da ohrabri korisnika, da podstakne njegovu motivaciju i želju za aktivnim učestvovanjem u terapiji, da unapredi odnos između korisnika i terapeuta, da stimuliše korisnikovu usmerenost i fokusiranost na obavljanje zadataka koje mu daje terapeut, kao i da dodatno učvrsti njegove pozitivne promene (Chandler, 2012: 166). Ovaj dodatak terapiji može se primenjivati kako uz direktivni tako i uz nedirektivni oblik psihoterapije, bilo da je reč o individualnoj, grupnoj ili porodičnoj terapiji. Primena terapije uz pomoć životinja podrazumeva da se životinje (u najvećem broju slučajeva psi) uključuju u interakciju sa ljudima

– korisnicima terapijskih usluga, koji imaju specifične afektivne, emocionalne i kognitivne potrebe ili sa onima koji su socijalno deprivirani (Vallejo, Santos-Fita, González, 2017: 2.). Prisustvo životinje značajno doprinosi udobnosti ambijenta i smanjuje negativne uticaje nepoznatog okruženja na korisnika terapije, a životinje čine da se korisnici osećaju sigurnije, da budu spremniji da se ranije otvore prema terapeutu i da se bolje izraze tokom terapije, kao i da se više i dublje posvete introspekciji (Chandler, 2012: 166). Potvrđeno je da različiti oblici terapije uz pomoć životinja imaju pozitivne efekte na različite tipove pacijenata, uključujući i one sa kardiovaskularnim bolestima, kao i one sa mentalnim smetnjama poput demencije ili depresije, ali i šizofrenije (Barak et al., 2001: 439; Pedersen et al., 2011: 493–500). Danas se najčešće primenjuju sledeći oblici terapije uz pomoć životinja: 1) terapija uz pomoć pasa; 2) terapija uz pomoć konja; 3) terapija uz pomoć mačaka i 4) terapija uz pomoć delfina (Czerw, 2017: 150).

Imajući na umu činjenicu da je u ovom radu fokus usmeren na uključivanje životinja u terapiju onih prestupnika kojima su izrečene mere bezbednosti obaveznog lečenja narkomana (bilo da oni borave u ustanovi za izvršenje krivičnih sankcija, bilo da su na slobodi), ali i onih koji se nalaze na izdržavanju kazne zatvora, potrebno je napraviti razliku između primene terapije uz pomoć životinja na različite tipove korisnika i programa rada osuđenika sa životinjama (*Prison-based Animal Programs*). Naime, programi rada osuđenika sa životinjama podrazumevaju uključivanje životinja u programe koji se sprovode prema licima koja se nalaze na izdržavanju kazne zatvora i tokom kojih oni uče da rade sa životinjama, najčešće sa ciljem da se te životinje jednog dana udome od strane građana (Bachi, 2014: 1). Ovi programi se primenjuju i organizuju na različite načine i imaju različite specifične programske ciljeve (Loe, 2015: 2). Najzastupljenije su sledeće forme programa rada osuđenika sa životinjama: 1) programi posećivanja – gde se životinje poput pasa ili mačaka donose u ustanovu za izvršenje krivičnih sankcija od strane predstavnika udruženja za zaštitu životinja ili drugih humanitarnih organizacija u određeno vreme; 2) programi očuvanja divljih životinjskih vrsta – gde se učesnici u programu staraju o povređenim divljim životinjama, koje se nakon oporavka vraćaju u divljinu; 3) programi čuvanja stoke – gde se osuđena lica bave staranjem o farmskim životinjama; 4) programi udomljavanja kućnih ljubimaca – gde osuđenici udomljavaju napuštene životinje i brinu o njima; 5) programi socijalizacije službenih životinja – gde se životinje (po pravilu psi) odgajaju i dresiraju kako bi naučili ili osnovne komande ili prošli posebnu obuku i postali psi vodiči ili psi koji se bave pronalaženjem droga ili nestalih lica; 6) programi profesionalne obuke – gde učesnici stiču profesionalna znanja i veštine (ali i zvanične sertifikate o posedovanju istih) iz oblasti staranja o životinjama (šišanja, kupanja, češljanja itd.);

7) programi rada u korist zajednice – gde učesnici dresiraju i zbrinjavaju životinje kako bi one kasnije bile udomljene od strane građana i 8) takozvani multimodalni programi, koji sadrže kako komponentu profesionalne obuke, tako i komponentu rada u korist zajednice (Furst, 2006: 413; Bachi, 2014: 8; Cooke, 2014: 2; Batrićević, 2019a: 11). Dakle, uključivanje životinja u tretman zavisnika od opojnih droga predstavlja jedan od oblika psihoterapije uz pomoć životinja, bez obzira na to da li se primenjuje u odnosu na prestupnike (kojima je izrečena medicinska mera bezbednosti ili kazna zatvora) ili ne, dok se prethodno nabrojani programi rada osuđenika sa životinjama primenjuju isključivo u odnosu na lica koja se nalaze na izdržavanju kazne lišenja slobode.

4. Uključivanje životinja u tretman prestupnika zavisnih od opojnih droga – opšta razmatranja i italijanska dobra praksa

4.1. Opšta razmatranja

Dosadašnja iskustva potvrdila su da je terapija uz pomoć životinja izuzetno delotvorna kada se primenjuje u odnosu na odrasle zavisnike od opojnih droga koji se leče u institucionalnim uslovima, zatim u odnosu na prestupnike kojima je određena mera bezbednosti obaveznog lečenja narkomana, kao i u odnosu na adolescente koji se leče u ustanovama za dnevni boravak (Wesley, *et al.*, 2009: 137–148; Gomez, 2015; Kern-Godalet *al.*: 2015). Životinje koje su uključene u tretman zavisnika unapređuju okruženje u kojem se tretman sprovodi i redukuju anksioznost odnosno strah pacijenta od samog tretmana, čime se doprinosi postupanju pacijenta u skladu sa preporučenim planom tretmana. Životinje poboljšavaju kvalitet interpersonalnog odnosa koji se uspostavlja između pacijenta i terapeuta, što u znatnoj meri povećava spremnost pacijenata da se suzdrže od ponovne zloupotrebe opojnih droga, kao i da ispunjavaju svoj plan tretmana u skladu sa preporukama terapeuta. U tom kontekstu, izuzetno je važno da pacijent i terapeut dele stavove u pogledu ciljeva tretmana ali i aktivnosti koje će se sprovoditi tokom pojedinačnih sesija, kao i da uspostave određenu emotivnu vezu. Uključivanje životinja u terapiju često stvara dobru polaznu osnovu za verbalnu komunikaciju između terapeuta i pacijenta u vezi sa zajedničkim pozitivnim stavovima prema životinji i poboljšava njihov odnos, što je posebno važno tokom početnih sesija (Gomez, 2015). Osim toga, praksa je pokazala da su pacijenti skloniji da veruju terapijskim životinjama, nego da se otvore prema terapeutu, naročito u novom terapijskom okruženju, kao i da su spremniji da se ranije otvore prema terapeutu zahvaljujući zblizavanju sa terapijskom životinjom (Chandler, 2012). Terapija uz

pomoć životinja pruža i mogućnost za primenu terapijskog dodira kako bi se kod pacijenta redukovali stres i anksioznost. Naime, terapeuti generalno nisu u mogućnosti da ostvaruju fizički kontakt sa pacijentima kako bi im pružili podršku ili osećaj sigurnosti, jer bi to lako moglo da se protumači kao neprilično. S druge strane, pacijenti koji osećaju stres ili anksioznost mogu imati korist od fizičkog kontakta koji se sastoji od maženja ili grljenja životinje. Na taj način, pacijentima se omogućava da osete benefite terapijskog dodira ali bez eventualnih neprijatnosti (Butler Center for Research, 2016: 1).

Zavisnici od opojnih droga osobito su skloni odustajanju od tretmana, odnosno njegovom napuštanju (Meier et al., 2005: 304–316). U tom smislu, jako je važno da se veza između pacijenta i terapeuta spontano izgradi i ojača, te da se pacijent tokom terapije oseća kao da boravi u okruženju koje doživljava kao sigurno i puno podrške. Štaviše, čini se da tako uspostavljena veza sa terapeutom može da služi kao model za izgradnju socijalnih veza sa drugim ljudima (*Ibid.*). Navedeno se odnosi na sve oblike psihoterapije zavisnika od opojnih droga. Imajući u vidu da životinje, kao što je već istaknuto, doprinose bržem i lakšem otvaranju pacijenta prema terapeutu i povezivanju sa njim, čini se da terapija uz pomoć životinja može biti bitan faktor u smanjenju procenta pacijenata koji odustaju od tretmana.

U zatvorskom okruženju, zavisnici od opojnih droga suočavaju se sa brojnim izazovima, uključujući prilagođavanje osuđeničkoj potkulturi i pravilima ponašanja, koji izazivaju teške emotivne posledice. Nastojeći da se prilagode ovoj teškoj sredini, punoj stresa i sukoba, oni su prinuđeni da razvijaju sopstvene „strategije preživljavanja“, što neretko rezultuje njihovom potpunom disfunkcionalnošću usled zavisnosti (Beijersbergen et al., 2016: 843–874; Ireland et al., 2016: 124–136, prema: Contalbrigo et al., 2017: 2). U navedenom kontekstu, naročito se preporučuje primena rehabilitacije i posebnih terapijskih programa kako bi se olakšala njihova socijalna reintegracija i omogućilo pomeranje fokusa sa kažnjavanja na unapređenje zdravlja zavisnika u zatvorskom okruženju (Chandler et al., 2009: 183–190, prema: Contalbrigo et al., 2017: 2). To je jedan od razlog zbog kojeg se terapija uz pomoć životinja sve šire primenjuje i u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija i to ne samo u sklopu programa profesionalnog usavršavanja i/ili radnog angažovanja osuđenika, već i sa ciljem poboljšanja efekata lečenja osuđenika zavisnih od opojnih droga (Wesley et al., 2009: 137–148, Contalbrigo et al., 2017: 2). Iako su dosadašnja praktična iskustva pokazala da terapija uz pomoć životinja ima brojne pozitivne efekte na resocijalizaciju prestupnika, čini se da zdravstveni i drugi efekti uključivanja životinja u tretman prestupnika zavisnih od opojnih droga još uvek nisu dovoljno istraženi, te da tom pitanju u budućnosti treba posvetiti više pažnje (Jasperson, 2010: 417–433; Burger et al., 2011: 79–80, prema: Contalbrigo et al., 2017: 2).

4.2. Primer: uključivanje pasa u terapiju osuđenika zavisnih od opojnih droga u zatvoru “Due Palazzi” u Padovi, Italija

U ustanovi za produženo zbrinjavanje u okviru italijanskog zatvora “Due Palazzi” u Padovi, Italija boravi oko 35 osuđenika koji su zavisni od opojnih droga. Oni su uključeni u programe koji imaju za cilj da im pruže psihološku, obrazovnu i medicinsku podršku, a sve to u bezbednom i sigurnom okruženju. Ovi programi sprovode se uz pomoć stručnog osoblja: lekara, psihoterapeuta i psihologa, koji u saradnji sa vaspitačima nastoje da obezbede da se socijalni i zdravstveni problemi osuđenika koji u njima učestvuju rešavaju na adekvatan i efikasan način. Ustanova ima sopstveni program rehabilitacije, usmeren na smanjenje rizika od povrata, kao i na olakšavanje socijalne reintegracije osuđenika. U okviru pomenutog programa sprovode se edukativne, radne, psiho-dijagnostičke i terapeutske aktivnosti, poput učenja tehnika opuštanja, obuke za prevazilaženje stresa i anksioznosti, treninga za prepoznavanje i savladavanje emocija i asertivnih treninga (Contalbrigo *et al.*, 2017: 3).

Program se odvija kroz nekoliko unapred osmišljenih faza. Najpre se u saradnji zaposlenih u zatvorskoj upravi i odeljenju za zdravstvenu zaštitu vrši odabir osuđenika koji su podobni da učestvuju u programu. Potom odabrani osuđenici potpisuju ugovor kojim potvrđuju da su saglasni da učestvuju u ovom terapeutsko-rehabilitativnom programu. Zatim se sprovode opservacija i psiho-dijagnostička evaluacija svakog pojedinačnog osuđenika sa kliničkog i funkcionalnog aspekta, uzimajući u obzir njegove personalne karakteristike. Nakon toga se pristupa izradi individualnog terapeutske programa. Sledi uključivanje osuđenika u rehabilitativne aktivnosti i, na kraju, evaluacija rezultata koje je on postigao, odnosno upoređivanje postignutih rezultata sa prethodno definisanom svrhom programa (Contalbrigo *et al.*, 2017: 3). Učešće u programu je dobrovoljno, s tim što osuđenici zavisni od opojnih droga koji u njemu žele da učestvuju moraju da ispune i sledeće uslove: da imaju potvrdu da nisu alergični na pseću dlaku, da nemaju fobiju od pasa, da nemaju religiozne ili socijalne predrasude prema psima i da nisu ranije bili optuženi, odnosno osuđeni za krivično delo ubijanja i/ili zlostavljanja životinja. Osim toga, potrebno je da su primljeni u ustanovu za produženo staranje najmanje šest meseci pre početka programa (Contalbrigo *et al.*, 2017: 5).

Standardni program ovog tipa uključuje sledeće aktivnosti: individualne razgovore sa psihoterapeutom (jednom nedeljno u trajanju od jednog sata ili duže u zavisnosti od potreba pacijenta); psihoterapijske seanse u malim grupama sa fokusom na kontrolu emocija i asertivnost (dva puta nedeljno u trajanju od jednog sata); obuke za savladavanje tehnika opuštanja i prevazilaženja stresa (jednom nedeljno u trajanju do dva sata); edukativne aktivnosti poput kursa dizajna ili

slikanja (jednom nedeljno u trajanju između tri i četiri sata) i sportske aktivnosti poput ragbija (u trajanju između dva i tri sata dva puta nedeljno). Ovim aktivnostima nedavno su dodate i psihoterapijske seanse u koje su uključene životinje, tačnije psi, a osuđenici imaju mogućnost da odaberu da li će u njima učestvovati ili ne (Contalbrigo *et al.*, 2017: 3).

Prilikom realizacije terapije uz pomoć pasa, strogo se vodi računa o poštovanju Nacionalnih smernica za sprovođenje intervencija uz pomoć životinja (*Interventi Assistiti con gli Animali – IAA*) (Direzione generale della sanità animale e dei farmaci veterinari, 2015). U skladu sa pomenutim smernicama, potrebno je da terapijskoj seansi u koju je uključena životinja prisustvuju najmanje dve osobe: stručnjak iz oblasti zdravstva (u ovom slučaju-posebno obučeni psihoterapeut sa najmanje deset godina praktičnog iskustva u oblasti terapije uz pomoć životinja, koji rukovodi seansom) i osoba koja je zadužena da se stara o životinji. Potrebno je da osobe koje se staraju o životinjama prođu intervju sa psihologom i lekarom odgovornim za realizaciju programa. Psi koji su uključeni u ovaj program biraju se nakon kliničkog pregleda i provere ponašanja od strane veterinara koji ima iskustva u oblasti uključivanja životinja u različite intervencije, uključujući i terapijske. U ovaj program do sada su uključivani odrasli psi koji pripadaju velikim i srednjim rasama, koji su dobrog zdravstvenog stanja i koji su posebno izdresirani da učestvuju u različitim terapijskim aktivnostima sa raznim tipovima pacijenata. O zdravlju i dobrobiti terapijskih pasa sve vreme se stara veterinar koji čini deo tima i konstantno saraduje sa vlasnikom odnosno držaocem psa (Contalbrigo *et al.*, 2017: 4).

Svaka seansa odvija se po ustaljenoj šemi: nakon uvodne faze tokom koje psihoterapeut saopštava temu, pacijenti samo slušaju i posmatraju, da bi se potom aktivno uključili u interakciju sa psom i druge aktivnosti planirane za taj sastanak. Konačno, na kraju seanse, pacijenti imaju priliku da sumiraju svoje utiske uz pomoć psihoterapeuta. Na početku, sesije su mahom usmerene na fiziološke potrebe, da bi se kasnije fokus usmeravao na samo-realizaciju i to posredstvom povlačenja paralele između potreba i ponašanja pasa sa jedne i ljudi sa druge strane. Tokom trajanja svih sesija, psi mogu slobodno i nesputano da ostvaruju interakciju sa ljudima, a drže se na povocu samo kada je to zahtevala priroda aktivnosti (Contalbrigo *et al.*, 2017: 4).

Dosadašnja praksa, ali i naučna istraživanja sprovedena u zatvoru “Due Palazzi” ukazuju na to da uključivanje pasa u terapiju osuđenika zavisnih od opojnih droga dodatno osnažuje terapeutske efekte standardnog programa rehabilitacije, te da pozitivno utiče na raspoloženje i ponašanje osuđenika tako što poboljšava njihovo psihičko funkcionisanje i redukuje neke disfunkcionalne simptome (Contalbrigo

et al., 2017: 10). Istraživanje čiji su rezultati pomenuti u ovom radu potvrdilo je da uključivanje pasa u terapiju doprinosi unapređenju socijalnih veština pacijenata, uključujući i njihovu sposobnost da se nose sa različitim situacijama iz svakodnevnog života, što je naročito važno ako se ima u vidu da je zloupotreba opojnih droga tesno isprepletana sa socijalnom izolacijom i različitim poremećajima ličnosti koji utiču na socijalni život (Contalbrigo *et al.*, 2017: 10). Posebno je interesantno i da je interakcija sa terapisjskim psima doprinela smanjenju želje za uzimanjem droga kod pacijenata, kao i da je znatno ublažila njihovu agresivnost (*Ibid*). Osim toga, ovaj modalitet terapije ima za rezultat i značajno smanjenje poremećaja sna, ublažavanje simptoma depresije i anksioznosti, i smanjenje osećaja izloženosti stresu, što je posebno teško postići u zatvorskom okruženju (*Ibid*).

5. Zaključak

Dosadašnja naučna istraživanja i praktična iskustva o kojima je bilo reči u ovom radu, govore u prilog tome da terapija uz pomoć životinja predstavlja vrlo delotvoran dodatak uobičajenoj terapiji zavisnika od opojnih droga, a naročito onih koji se nalaze u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija. Činjenica da životinje doprinose da se pacijenti brže i lakše otvore prema psihoterapeutu, stav da one mogu doprineti da pacijenti ređe odustaju od tretmana, kao i brojni drugi benefiti koji pacijenti imaju od terapije uz pomoć životinja govore u prilog tome da se ova terapija otpočne šire i češće primenjivati. Za realizaciju terapije zavisnika uz pomoć životinja nisu potrebna posebna finansijska sredstva, a u kaznenim ustanovama u Srbiji već sprovode programi rada osuđenika uz pomoć životinja kao što su konji i psi (više o tome: Batrićević, 2019: 7–21). Zato se čini da ne postoji prepreka da se životinje uključe i u tretmane prestupnika kojima su izrečene mere bezbednosti obaveznog lečenja narkomana, ali i drugih prestupnika zavisnih od opojnih droga, pa i zavisnika koji nisu učinioci krivičnih dela. Kada je reč o tretmanu zavisnosti od droga lica koja se nalaze na izdržavanju kazne zatvora u Srbiji, osnovni problem predstavljaju sledeće okolnosti: manjak specijalizovanih oblika programa, nedovoljan broj stručnih kadrova, kao i odsustvo odgovarajućih mehanizama procene, na osnovu kojih bi se donosile odluke u vezi sa daljim intervencijama (Ilić, Jovanić, 2015). Uprkos ovim praktičnim problemima i izazovima, može se konstatovati da bi proširenje primene postojećih programa rada osuđenika sa psima i konjima i njihovo prilagođavanje potrebama osuđenika koji se leče od zavisnosti bilo sasvim izvodljivo ukoliko bi za to postojala volja relevantnih subjekata, ali i znanje o dobrim praksama iz inostranstva koje u toj oblasti već postoje.

U prilog opravdanosti ulaganja dodatnih napora usmerenih na povećanje delotvornosti postojećih terapijskih pristupa lečenju prestupnika zavisnih od opojnih droga govori i činjenica da su ova lica izložena višestrukoj marginalizaciji i diskriminaciji – i kao učinioci krivičnih dela, i kao zavisnici od opojnih droga, što dodatno otežava njihovu resocijalizaciju i socijalnu reintegraciju, povećavajući tako verovatnoću od recidivizma, odnosno, njihovog vraćanja kriminalnom ponašanju. Štaviše, u mnogim zemljama i društvima smatra se da ova lica „i ne zaslužuju tretman i pomoć jer su sama odgovorna za svoje probleme“ (United Nations Office on Drugs and Crime (2008: 11). Pri tome se zanemaruje činjenica da i ova lica predstavljaju deo društva, te da se njihovim lečenjem povećavaju šanse da se u njega vrate kao odgovorni članovi koji neće ponovo vršiti krivična dela (United Nations Office on Drugs and Crime (2008: 11).

Na kraju, treba istaći da programi uključivanja životinja u različite terapijske procese, kao i u tretman i resocijalizaciju osuđenih lica još uvek predstavljaju „pionirske“ poduhvate, te da je potrebno da prođe još dosta vremena kako bi moglo biti reči o njihovim konkretnim rezultatima na planu suzbijanja recidivizma (više o tome: Batrićević, 2019b: 161). Navedeno se posebno odnosi na tretman osuđenika zavisnih od opojnih droga. Zbog toga je izuzetno važno da se sprovođenje ovakvih programa kontinuirano prati, ali i prilagođava ne samo realnim mogućnostima ustanova za izvršenje krivičnih sankcija, već i potrebama njihovih korisnika.

Literatura

- Bachi, K. (2014) *An equine-facilitated prison-based program: human-horse relations and effects on inmate emotions and behaviors* (dissertation submitted to the Graduate Faculty in Social Welfare in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy, The Graduate School and University Center, New York: the City University of New York, https://academicworks.cuny.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1161&context=gc_etds, 29.01.2019.
- Barak Y., Savorai O., Mavashev S., Ben A. (2001) Animal-assisted therapy for elderly schizophrenic patients: a one-year controlled trial. *The American Journal of Geriatric Psychiatry*, 9(4), str. 439–442.
- Batrićević, A. (2019)a Animals and the resocialization of offenders: from ideas to application. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, 38(1), str. 7–21.
- Batrićević, A (2019)b *Druga šansa: rad osuđenika sa psima u KPZ Sremska Mitrovica*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

- Beijersbergen, K.A., Dirkzwager, A.J., Van der Laan, P.H., Nieuwbeerta, P.A. (2016) Social building? Prison architecture and staff-prisoner relationships. *Crime and Delinquency*, 62(7), str. 843–874.
- Burger, E., Stetina, B., Turner, K., McElheney, J., Handlos, U. (2011) Dog-assisted therapy in prison: Emotional competences and emotional status of drug-addicted criminal offenders. *Journal of Veterinary Behavior*, 6(1), str. 79–80.
- Butler Center for Research (2016) *Animal-Assisted Therapy for Substance Use Disorders*, https://www.hazeldenbettyford.org/~media/files/bcrupdates/bcr_ru03_animalassistentreatment.pdf?la=en, 22.07.2019.
- Chandler, R., Fletcher, B., Volkow, N. (2009) Treating drug abuse and addiction in the criminal justice system: Improving public health and safety. *JAMA*, 301(2), str. 183–190.
- Chandler, C. (2012) *Animal Assisted Therapy in Counselling*. London: Routledge.
- Contalbrigo, L., De Santis, M., Toson, M., Montanaro, M., Farina, L., Costa, A., Nava, F. (2017) The Efficacy of Dog Assisted Therapy in Detained Drug Users: A Pilot Study in an Italian Attenuated Custody Institute. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14(7).
- Cooke, B. (2014) *An Evaluation of Prison-Based Dog-Training Programs in Two US States Using a Mixed-Methods Approach*. London: SAGE Publications, Ltd. SAGE Research Methods Cases, <http://methods.sagepub.com/case/evaluation-prison-based-dog-training-in-two-us-states-a-mixed-methods>, 05.02.2019.
- Czerw, M. (2017) Animals in Resocialization. *International Scientific Conference “Society. Integration. Education”* (str. 149–160). Rezekne: Rezekne Academy of Technologies.
- Direzione generale della sanità animale e dei farmaci veterinari (2015) *Interventi Assistiti con gli Animali (IAA)*, Ministero della Salute, Direzione generale della sanità animale e dei farmaci veterinari, http://www.salute.gov.it/imgs/C_17_opuscoliPoster_276_allegato.pdf, 23.07.2019.
- Drakić, D. (2008) Mere bezbednosti obaveznog lečenja narkomana i alkoholičara premanovom Krivičnom zakoniku Srbije. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 42(1–2), str. 613–626.
- Furst, G. (2006) Prison-based animal programs: A national survey. *The Prison Journal*, 86(4), str. 407–430.
- Gomez, E. N. (2015) *A qualitative study of animal-assisted therapy with male probationers mandated to outpatient substance abuse group treatment* (Doctoral dissertation), San Francisco, CA: California Institute of Integral Studies.

- Ilić, A. (2017) Bolesti zavisnosti kao oblikdruštvene devijantnosti. *Pravo – teorija i praksa* (10–12), str. 13–27.
- Ilić, Z., Jovanić, G. (2011) *Zatvor i/ili sloboda pod nadzorom – stanja i perspektive tretmana osuđenih lica u Srbiji*. Beograd: Univerzitetu Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Ireland, J.L., Ireland, C.A., Power, C.L. (2016) Attitudes towards prisoner-to-prisoner bullying and the association with prison environments: examining the components. *Journal of Aggression, Conflict and Peace Research*, 8(2), str. 124–136.
- Ivanović, M. (2012) Značaj zakonskih rešenja u prevenciji i suzbijanju narkomanije. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 50 (3), str. 193–203.
- Jaspersen, R. (2010) Animal-Assisted Therapy with Female Inmates with Mental Illness: A Case Example From a Pilot Program. *Journal of Offender Rehabilitation*, 49(6), str. 417–433.
- Jovanović, D., Novaković, M., Petrović, M., Salamadić, A. (2015) Analiza povezanosti kriminalnog ponašanja demografskim, porodičnim i psihosocijalnim faktorima. *Biomedicinska istraživanja*, 6(2), str. 115–121.
- Kern-Godal, A., Arnevik, E. A., Walderhaug, E., Ravndal, E. (2015) Substance use disorder treatment retention and completion: A prospective study of horse-assisted therapy (HAT) for young adults. *Addiction Science and Clinical Practice*, 10(21).
- Kiurski, J. (2011) Nastanak i istorijski razvoj mera bezbednosti. *Revija za kriminologiju i krivično pravo*, 49(2–3), str. 525–540.
- Kljajević, S. (2017) Istraživanja zloupotrebe droga i tretman zavisnosti u penitensijernim ustanovama. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 16(2), str. 223–252.
- Krivični zakonik, *Službeni glasnik RS*, br. 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.
- Loe, A. (2015) *Prison-based animal programs: a descriptive analysis* (Unpublished Master of Arts Thesis). University of Northern Colorado, College of Humanities and Social Sciences School of Criminal Justice, <https://digscholarship.unco.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1063&context=theses>, 28.01.2019.
- Međedović, J., Petrović, B., Vujičić, N. (2019) *Analiza primene mera bezbednosti u krivičnom pravnom sistemu Republike Srbije*. Beograd: Misija OEBS-a u Srbiji, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Meier, P.S., Barrowclough, C., Donmall, M.C. (2005) The role of the therapeutic alliance in the treatment of substance misuse: a critical review of the literature. *Addiction*, 100(3), str. 304–316.

- Nikolić-Ristanović, V., Konstantinović-Vilić, S. (2018) *Kriminologija*. Beograd: Prometej.
- Pedersen I., Nordaunet T., Martinsen E. W., Berget B., Braastad B. O. (2011). Farm animal-assisted intervention: relationship between work and contact with farm animals and change in depression, anxiety, and self-efficacy among persons with clinical depression. *Issues in Mental Health Nursing*, 32(8), pp. 493–500.
- Pravilnik o upućivanju osuđenih, prekršajno kažnjenih i pritvorenih lica u zavode za izvršenje krivičnih sankcija, *Službeni glasnik RS*, br. 31/2015.
- Pravilnik o kućnom redu Specijalne zatvorske bolnice, *Službeni glasnik RS*, br. 145/2014.
- Radulović, D. (2003) Pitanja definisanja i klasifikacije zavisnosti i zloupotreba droga. *Sociologija*, 45(1), str. 1–14.
- Radulović, D. (2008) Pristup proučavanju društvene kontrole droga ii: dekonstrukcija problema – upotreba droga u naučnom diskursu. *Sociologija*, 50(3), str. 225–250.
- Radulović, D. (2013) Poremećaji zavisnosti, psihopatija i kriminal u svetlu nalaza empirijskih studija. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 12 (1), str. 119–139.
- Stojanović, Z. (2016) *Komentar krivičnog zakonika*. Beograd: Službeni glasnik.
- Tojaga, G. (2018) Rehabilitacija i resocijalizacija narkomana. *Apollinem Medicum et Aesculapium*, 16(1), str. 42–45.
- United Nations Office on Drugs and Crime (2008) *Drug Dependence Treatment: Interventions for Drug Users in Prison*. Treat Net – International Network for Dependence Treatment and Rehabilitation Resource Centres, https://www.unodc.org/docs/treatment/111_PRISON.pdf, 25.07.2019.
- United Nations Office on Drugs and Crime (2016) *World Drug Report 2016, United Nations publication, Sales No. E.16.XI.7*. Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime.
- Wesley, M. C., Minatrea, N. B., Watson, J. C. (2009) Animal-assisted therapy in the treatment of substance dependence. *Anthrozoös*, 22(2), 137–148.
- Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, *Službeni glasnik RS*, br. 55/2014 i 35/2019
- Vallejo, J.R., Santos-Fita, D., González, J.A. (2017) The therapeutic use of the dog in Spain: a review from a historical and cross-cultural perspective of a change in the human-dog relationship. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, 13(1), pp. 1–17.

Ana Batrićević, PhD
Institute of Criminological and Sociological Research,
Senior Research Fellow

ANIMALS AND THE TREATMENT OF DRUG ADDICTED OFFENDERS: REACH, PERSPECTIVES AND ITALIAN EXPERIENCE

The increasing number of drug addicts and the devastating consequences of this medical, social and criminal phenomenon generate the need to discover the most efficient methods for their treatment and social reintegration. In the cases when a prison sentence or a medical security measure has been imposed on the addicted person, additional challenges and issues may emerge. Current practical experiences regarding animal (horses and dogs) assisted therapy as an addition to treatment of diseases, mental difficulties and behaviour issues indicate that this innovative method can be effective in the treatment of drug addicted offenders. Having that in mind, the author analyses existing challenges of drug addicts' treatments, with the focus on those who serve prison sentence, the modalities of state reaction to this phenomenon, as well as the possibilities and perspectives of including animals in their therapy. The author dedicates special attention to the Italian solution, which is discussed as an example of good practice of including animals in the treatment of drug addicted offenders and a possible role model for national legislation and practice.

Key words: drug, addiction, treatment, prison, animals.